

SOCIOLINGVISTINIS INFORMATIKOS TERMINŲ VARTOJIMO TENDENCIJŲ TYRIMAS

Lina Bačiūnaitė¹, Greta Paškevičiūtė¹, Ilona Sideravičiūtė-Mickienė²

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas¹, Kauno technologijos universitetas², Kaunas,
Lietuva

Lina Bačiūnaitė. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto lietuvių kalbotyros antro kurso magistrantė. Mokslinių tyrimų kryptis — onomastika, kalbos kultūra, terminologija.

SANTRAUKA

Tyrimo tikslas — nustatyti teiktinų ir neteiktinų informatikos terminų dažnumą, jų pasirinkimo priežastis ir galimybes, išsiaiškinti būsimųjų informatikos specialistų kalbinę kompetenciją bei įrodyti, kad būtina skirti daugiau dėmesio ir pastangų formuojant jų profesinės kalbos žodyną. Svarbu pažymėti tai, kad neteiktinus terminų variantus studentai perima iš juos mokančių specialistų.

Šio tyrimo objektą sudaro informatikos terminija: teiktini ir neteiktini terminai.

Visa tyrimui reikalinga medžiaga buvo surinkta atliekant anketinę apklausą. Anoniminėje anketoje buvo pateikti uždari, atviri ir mišrūs klausimai. Pateikti terminai pasirinkti dėl to, kad jie yra būdingi ne tik informatikų kalbai. Anketos, remiantis sisteminėmis tikimybinėmis atrankomis, buvo išdalytos Kauno technologijos universiteto studentams, kurie studijuoja informatiką ir dar nėra klausę profesinės kalbos kultūros paskaitų.

Tyrimas parodė, kad informatikos specialybės studentai neteiktinus terminų variantus vartoja spontaniškai. Akivaizdu, kad tokie žodžiai lengviau įsigali informatikos specialistų ir studentų kalboje. Kuo greičiau neteiktinas terminas įsigali, tuo sunkiau jį pakeisti teiktiniu, ir kuo ilgesnį laiką realija vadinama keliais terminų variantais (ir teiktiniais, ir neteiktiniais), tuo lengviau įteisinamas teiktinas terminas.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad informatikų ir kalbininkų bendradarbiavimas leistų išvengti dabartinių terminijos klaidų. Neteiktinų terminų įsigalėjimą lemia informacijos stoka, jos neprieinamumas tos srities specialistams. Gana aplaidžiai yra žiūrima į profesinės kalbos kultūros paskaitas, kuriose kaip tik ir turėtų būti išryškunami pagrindiniai terminų kūrimo, vartojimo ir pasirinkimo principai.

Raktažodžiai: teiktini terminai, neteiktini terminai, kalbinė kompetencija.

IVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais vis labiau domimasi kalbos turiniu, kalbos ir kultūros ryšiu, stengiamasi atsakyti į klausimus, kokią įtaką kalbai daro žmogus ir kokią įtaką kalba daro žmogui, jo mąstymui ir kultūrai (*Язык и картина мира*, 1988, p. 91). Kalba ir kultūra — tai dvi neatsiejamos vieno reiškimo pusės. Visuomenė, nesirūpinanti savo kalba ir jos nepuoselėjanti, nesirūpina ir savo kultūra, jos kūrimu, išlikimu. Neatsakingas požiūris į kalbą gresia ne tik kalbų, bet ir kultūrų niveliacija. Perimdami angliškas ar rusiškas sintaksines konstrukcijas, ilgainiui ir mąstysime nebe lietuviškai, nunyks mūsų autentiškas kalbinis pasaulėvaizdis

(Kaulakienė, 2002, p. 12).

Profesinė kalba yra maža, bet svarbi bendrinės kalbos dalis, kuriai galioja visi bendrinės kalbos dėsniai. Kalbos kultūros paskaitos ir pratybos padeda ugdyti taisyklingos kalbos įgūdžius, tačiau dažniausiai tai daro tik šios disciplinos dėstytojai. S. Karaliūnas yra analizavęs, kokį vaidmenį kalbos formavimesi atlieka įvairūs aplinkos veiksniai ir įgimtos savybės. Jis daro išvadą, kad bet kokia žmogaus veikla ar elgsena, taip pat kalba ir jos elementai veikia gaunama iš patyrimo, iš aplinkos, bet gaunama pagal tam tikrą genetiškai determinuotą programą (plg. Karaliūnas, 1997).

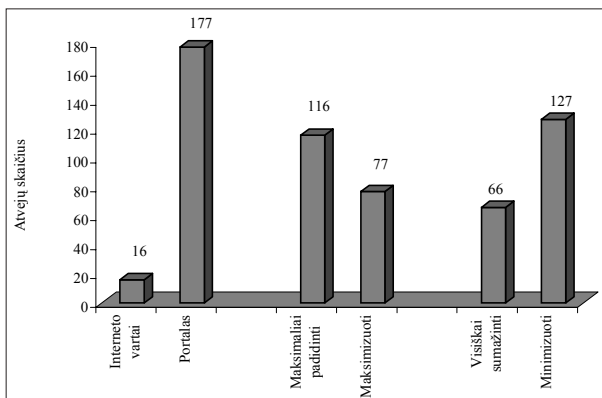
Lietuvių terminologai vis didesnę dėmesį ski-

ria greitai besivystanėioms mokslo sritims, kadanėgi naujiems jų objektams ir reiėkiniams pavadinti reikalingi terminai daėnai pateikiami jau išsigalėjus neteiktiniems variantams. Viena iš tokių sriėių yra kompiuterinės technologijos ir informatika, taėiau pastebima, kad tos srities specialistai ir lingvistai maėai bendradarbiauja kurdami naujus terminus ir taisydami neteiktinus variantus. Daėnai kalbininkų pateikti terminai vartotojus pasiekia tada, kai jau yra nusistovėjusios neteiktino varianto vartojimo tradicijos. Svarbu paėymėti ir tai, kad neteiktinus terminų variantus studentai perima iš juos mokanėių specialistų.

Taėigi kalbos kultūrą veikia, ugdo, keičia ir kalbinė aplinka. Aukėstoji mokykla turi įtvirtinti šeimoje, mokykloje ugdytas jauno žmogaus vertybes, tarp jų ir poėiūrį į gimtąją kalbą, jos tobulinimą, todėl svarbus visų specialybių dėstytojų noras tobulinti savo specialybės kalbą, vartoti naujus norminius terminus, kurie didėjant mokslo ir technikos laimėjimams sparėiai plūsta į kalbą.

Informatikos terminija dar tik pradėdama nuosekliau tirti, taėiau jau išleisti keli aiėskinamieji kompiuterijos terminų žodynai (ėalkauskas, 2003; Paulauskas, 2000; *Aiėskinamasis anglų—lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas*, 1997; *Aiėskinamasis kompiuterijos žodynas*, 1995). Galima naudotis ir elektroniniu Anglų—lietuvių kalbų informatikos terminų žodynėliu (*Pagrindinių Microsoft Windows sistemos ir Microsoft Office terminų anglų—lietuvių kalbų žodynelis*).

2003 m. gruodėio 23 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas, taėiau tai tik patvirtina, kad daugelis darbų šioje srityje atliekami teoriniu lygmeniu. Praktinių tyrimų, kurie parodytų tikrąją padėtį, nėra gausu. Šis tyrimas patvirtina hipotezė, kad informatiką studijuojantys respondentai daėniau renkasi neteiktinus variantus. Siekiama išsiaiėškinti, kokios

Pav. Lietuviėkų ir tarptautinių terminų lygiagretaus pasirinkimo tendencijos

ėio pasirinkimo prieėastys ir argumentai. Šis tyrimas pateikia informatikos terminijos tendencijų ir perspektyvų prielaidas.

Periodikoje yra paskelbta straipsnių, kuriuose nagrinėjami informatikos terminijos klausimai, pavyzdėiui: pagrindiniai kompiuterijos terminai (Kaulakienė, Valiukėnas, 1996), jų sinonimija (Kaulakienė, 2000). Dėl vieno ar kito informatikos termino gana daėnai diskutuojama „Gimtojoje kalboje“.

Tyrimo tikslas — aptarti teiktinų ir neteiktinų informatikos terminų daėnumą, nustatyti jų pasirinkimo prieėastis ir galimybes, išsiaiėškinti būsimųjų informatikos specialistų kalbinę kompetenciją bei įrodyti, kad būtina skirti daugiau dėmesio ir pastangų formuojant profesinės kalbos žodyną.

Šio **tyrimo objektą** sudaro informatikos terminija (informatikos terminų visuma) (Gaivenis, Keinys, 1990, p. 210), teiktini terminai (ėodėiai ar pastovūs žodėių junginiai, atitinkantys pagrindinius terminologijos principus ir lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimus) (*Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas*, 2004, p. 22) bei neteiktini terminai (pagrindinių terminologijos principų ir lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimų neatitinkantys žodėiai ar žodėių junginiai, kuriuos privaloma keisti taisyklingais — aprobuotais arba teiktiniais — terminais) (*Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas*, 2004, p. 22).

TYRIMO METODAI

Visa tyrimui reikalinga medėžiaga surinkta atliekant anketinę apklausą. Anoniminėje anketoje buvo pateikti uėdari (informacija apie respondentą, terminų trumpumas ir tikslumas), atviri (lietuviėsko termino ir jį atitinkanėio angliėsko žodėio pasirinkimo arba nepasirinkimo motyvai) ir miėrūs (terminų vartojimo daėnumas) klausimai. Pateikti terminai buvo pasirinkti dėl to, kad jie yra būdingi ne tik informatikų leksikai. Tyrimo rezultatų analizė (kiekybiniai ir kokybiniai statistiniai duomenys) leidžia daryti tiek teorines, tiek praktines išvadas.

Anketos, remiantis sisteminė tikimybine atranka, buvo išdalytos Kauno technologijos universiteto studentams, kurie studijuoja informatiką ir dar nėra klausę profesinės kalbos kultūros paskaitų. Jas uėpildė 193 respondentai (164 vyrai ir 29 moterys), kurių amėius yra nuo 18 iki 26 metų. 182 apklaustieji studentai turi vidurinį, 4 — aukėtajį, o 7 — aukėtesnįjį išsilavinimą.

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Penkių terminų teiktinų atitikmenų didelė dalis respondentų iš viso negalėjo nurodyti, pvz.: *binarinis skaičius* — *dvejetainis skaičius* (įrašė 41 apklaustasis, t. y. 21%*), *cursorius* — *žymeklis* (59 / 30%), *multimedia* — *daugialypė terpė* (12 / 6%), *rezoliucija* — *skiriamoji geba* (15 / 8%), *šortkutas* — *šaukinys* (14 / 7%). Visi įrašyti terminai buvo tik teiktini. Teiktinus terminus beveik visi respondentai nurodė kaip nevartojamus arba vartojamus retai, neteiktini variantai buvo nurodyti kaip dažnai vartojami. Tokių rezultatų priežastis gali būti itin retai vartojamų teiktinų terminų konstrukcijos gremėzdiškumas arba neteiktinų variantų paplitimo tradicijos, kurių vartotojai iš esmės nesutinka keisti.

Vieni dviejų terminų variantai anketoje buvo parašyti teiktini, o kitų neteiktini kaip ir duotasis, pvz.: *flopikas* — *diskelis* (teiktinas) (151 / 78%), *disketė* (neteiktinas) (42 / 22%), *ryderis* — *skaitytuvas* (teiktinas) (72 / 37%), *nuskaitytojas* (neteiktinas) (29 / 15%). Visų variantų — ir teiktinų, ir neteiktinų — vartojimas yra beveik tokio paties dažnumo, nes respondentai neturi kalbinės kompetencijos ir į morfologinius teiktinų ir neteiktinų terminų skirtumus labai nesigilina (variantų šaknys *disk-*, *skait-* yra identiškos, o darybos formantai (prefiksas, sufiksai ir fleksija) ne visada atitinka lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimus ir pagrindinius terminologijos principus). Šias klaidas galėjo lemti ir tai, kad respondentai nebuvo klausę kalbos kultūros.

Vienu terminu dalis respondentų pavadino visai ne tą realiją, pvz.: *noutbukas* — *kišeninis kompiuteris* (72 / 37%), o ne *nešiojamasis kompiuteris* (121 / 63%). Neteiktiną termino variantą respondentai vartoja daug dažniau, nei pačių nurodytus variantus. Taip yra dėl to, kad neteiktinas angliškas termino variantas respondentų iš anglų kalbos neverčiamas, o realijos sutapatinamos dėl teiktinų terminų panašumo.

Penkių nurodytų teiktinų terminų variantai yra sinonimiški ir jie pasiskirstė beveik po lygiai, pvz.: *desktopas* — *darbo stalas*, *darbo laukas*; *emailas* — *elektroninis laiškas*, *el. laiškas*; *ikona* — *piktograma*, *ženklelis*; *seivinti* — *įrašyti*, *išsaugoti*; *slešas* — *įkypas* *brūkšnys*, *ižambus* *brūkšnys*. Vis dėlto šiuo atveju dažniau vartojami

neteiktini variantai, nes jie trumpesni ir ypač išsigalėję tiek sakininėje, tiek rašytinėje informatikų kalboje. Parašytų teiktinų sinonimų dažnumas tiriamas nebuvo, kadangi abu variantus galima vartoti.

Neteiktino termino *displėjus* atitikmenis *vaizduoklis* (157 / 81%) ir *monitorius* (36 / 19%) parašė visi respondentai, tačiau dažniau pasirinktas teiktinas variantas buvo nurodytas kaip nevartojamas arba vartojamas retai. Tokį paradoksą galima būtų paaiškinti tuo, kad respondentai kryptingai stengėsi pabrėžti lietuviško termino emociinę-ekspresinę konotaciją (šis terminas respondentams primena žodį „vaiduoklis“).

Vienuolikos neteiktinų terminų vartojimas yra toks pats dažnas kaip ir teiktinų atitikmenų. Šiems terminams buvo pateikta tik po tokį patį teiktiną atitikmenį, pvz.: *brauzeris* — *naršyklė*, *demo versija* — *demonstracinė versija*, *draiveris* — *tvarkyklė*, *fontas* — *šriftas*, *instaliuoti* — *įdiegti*, *italkas* — *kursyvas*, *laptopas* — *nešiojamasis kompiuteris*, *loginas* — *prisijungimo vardas*, *pasvordas* — *slaptažodis*, *printeris* — *spausdintuvas*, *raruoti* — *pakuoti*. Respondentai tokį savo pasirinkimą motyvavo tuo, jog teiktiną ir neteiktiną variantus jie vartoja paraleliai, nes galvoja, kad neteiktinas terminas yra lietuvių kalbos sistemai pritaikytas angliškas žodis arba tarptautinis terminas.

Dažniausiai yra vartojamas tarptautinis terminas, bet ne lietuviškas jo atitikmuo (pav.), pvz.: *portalas* (92%) — *interneto vartai* (8%), *minimizuoti* (66%) — *visiškai sumažinti* (34%). Dažniau pasirenkamas terminas *maksimaliai padidinti* (60%) nei *maksimizuoti* (40%) dėl tarptautinio termino naujumo ir tarimo kliūčių.

Neretai lietuviški terminai, neturintys tarptautinio atitikmens, yra gremėzdiški ir daugiažodžiai, pavyzdžiui, *skaitmeninės žinės televizijos perdavimas*, todėl pasirenkamas vartoti ne terminas, bet jį atitinkantis angliškas žodis *broadcast*.

Lietuviški terminai tiksliai atitinka anglišką žodžiu pavadinamą dalyką (tikslingai orientuojantys), todėl jie yra nurodyti kaip tikslūs, aiškūs, nelabai ilgi, pvz.: *automatiškai tinkinti* — *autofit*, *rinkmenės vardas* — *filename*. Kadangi jie nėra tikslūs, logiški, aiškūs ir neatitinka pažodinės angliško žodžio reikšmės (neteisingai orientuojantys), kai kurie lietuviški terminai vartojami retai, pvz.: *parankiniai adresa*²⁴ — *favourites*, *viešasis domėnas* — *commons*.

Dauguma respondentų terminų su įvardžiuo-

* Toliau bus nurodomas asmenų skaičius ir procentas.

tine forma nevartoja, nes nežino terminams būdingų konstrukcijos ypatybių. Tokio neteiktino varianto vartojimo jie nelaiko klaida dėl kalbinio nepasirengimo, pvz.: *nešiojamas kompiuteris* — *nešiojamasis kompiuteris*.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad informatikos specialybės studentai neteiktinus terminų variantus vartoja spontaniškai. Akivaizdu, kad tokie žodžiai lengviau įsigali informatikos specialistų ir studentų kalboje. Kuo greičiau neteiktinas terminas įsigali, tuo sunkiau jį pakeisti teiktinu, ir kuo ilgesnį laiką realija vadinama keliais terminų variantais (ir

teiktiniais, ir neteiktiniais), tuo lengviau įteisinamas teiktinas terminas.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad informatikų ir kalbininkų bendradarbiavimas leistų išvengti dabartinių terminijos klaidų. Neteiktinų terminų įsigalėjimą lemia informacijos stoka, jos neprieinamumas tos srities specialistams.

Gana aplaidžiai yra žiūrima į profesinės kalbos kultūros paskaitas, kuriose kaip tik ir turėtų būti išryškunami pagrindiniai terminų kūrimo, vartojimo ir pasirinkimo principai. Mokymosi įstaigose turėtų būti sukurta aplinka, skatinanti studentus gerinti kalbos įgūdžius. Būtina siekti, kad aukštąjį mokslą baigęs specialistas savo veikloje gebėtų vartoti taisyklingus terminus.

LITERATŪRA

Aiškinamasis anglų—lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas. (1997). Vilnius.

Aiškinamasis kompiuterijos žodynas. (1995). Kaunas.

Gaivenis, K., Keinys, S. (1990). *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas.

Karaliūnas, S. (1997). *Kalba ir visuomenė*. Vilnius.

Kaulakienė, A. (2002). Dabartinės kompiuterinės terminijos realijos. *Filologija*, 10, 8—12.

Kaulakienė, A. (2000). Kompiuterijos terminų sinonimija: yda ar būtinybė. *Terminologija*, 6, 23—28.

Kaulakienė, A., Valiukėnas, V. (1996). Kompiuterija ir jos pagrindiniai terminai. *Terminologija*, 3, 56—64.

Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas. (2004). *Gimtoji kalba*, 2 (440), 22—25.

Pagrindinių Microsoft Windows sistemos ir Microsoft Office terminų anglų—lietuvių kalbų žodynėlis. Prieiga per internetą: <http://www.kuc.lt/www1>.

Paulauskas, K. (2000). *Aiškinamasis kompiuterijos terminų žodynas*. Kaunas.

Žalkauskas, V. (2003). *Šiuolaikinės kompiuterijos programų ir tinklų žodynas*. Vilnius.

Язык и картина мира. (1988). Москва.

THE SOCIOLOGINGVISTIC RESEARCH OF USAGE TENDENCY OF TERMS IN INFORMATICS

Lina Bačiūnaitė¹, Greta Paškevičiūtė¹, Ilona Sideravičiūtė-Mickienė²

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities¹, Kaunas University of Technology², Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

The aim of the research is to investigate the frequency of acceptable and unacceptable terms in the subject of informatics, to identify the reasons and possibilities of their choice, to find out about the linguistic competence of future specialists of informatics and to prove that it is necessary to give more attention and efforts while forming vocabulary of their professional language. It is important to stress that students adopt unacceptable variants of terms from specialists who teach them.

The aim of this research is the analysis of the terminology of informatics, acceptable and unacceptable terms.

All the necessary material was collected during the questionnaire survey. The anonymous questionnaire contained closed, open and composite questions. The terms given in the questionnaire were chosen on the grounds of their inherence not only to vocabulary of specialists of informatics. The questionnaires were delivered to the students of Kaunas University of Technology, who studied informatics and had not participated in the lectures of Professional Language Culture.

The research proved that the students of informatics use variants of unacceptable terms spontaneously. It is obvious that such words set in the language of students and specialists of informatics more easily. The more quickly unacceptable term sets in, the more difficult it is to change it into acceptable one; the longer object is named using several variants of terms (both acceptable and unacceptable), the easier acceptable term is validated.

The results of the research allow making assumption that corporation between specialists of informatics and linguists would enable avoiding current mistakes of terminology. Lack of information and its inaccessibility to specialists of this field conditions the establishment of unacceptable terms. The lectures of Professional Language Culture, where basic principles of creation, usage and choice of terms are to be highlighted, are being neglected.

Keywords: acceptable terms, unacceptable terms, language competence.

Gauta 2004 m. lapkričio 3 d.
Received on November 3, 2004

Priimta 2005 m. vasario 2 d.
Accepted on February 2, 2005

Lina Bačiūnaitė
Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas
(Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities)
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 611 43 723
E-mail lina.baciunaite@vukhf.lt